

Renata Pater

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Edukacja muzealna dla dzieci. Alternatywne przestrzenie

Museum education for children.
Alternative spaces

Współczesne muzea wraz ze swoimi zasobami tworzą przestrzenie o wysokim potencjale edukacyjnym, stając się atrakcyjnymi również dla najmłodszej publiczności. Rozwój muzealnictwa w ostatnich czterech dekadach rysuje obraz coraz szerzej otwierających się drzwi muzealnych dla demokratyzujących się społeczności. Szczególnie na początku XXI wieku zaobserwować można zintensyfikowanie działań edukacyjnych i partycypacyjnych prowadzonych przez muzea, zarówno w rzeczywistym środowisku lokalnym, jak i w globalnej sieci wirtualnej. Mocno zróżnicowane pod względem jakości, wielkości i różnorodności, zbiory muzeów klasycznych tworzą wspólnie niezmierzoną trójwymiarową encyklopedię. Muzeum w tej refleksji rozumiane jest ogólnie jako instytucja kultury, której podstawowym zadaniem jest gromadzenie, konserwacja i zabezpieczanie zbiorów o różnorodnej proveniencji. Tworzenie kolekcji obiektów o szczególnym znaczeniu dla cywilizacji, kultury i społeczności. Instytucji, której misją jest społeczna edukacja, wynikająca z obowiązku udostępniania i upowszechniania zbiorów. Muzea na całym świecie, szczególnie intensywnie rozwijające się pod koniec XX wieku (okres ten określany jest w literaturze „boomem muzealnym”, a nawet „muzealizacją świata”), zapraszają do spotkań z obiektami kultury, historii, sztuki, cywilizacji, natury, a poprzez nie „pośrednio” i bezpośrednio z drugim człowiekiem¹. Rozwijająca się w ostatnich dziesięciole-

¹ W. Zacharias, *Zeitphänomen Musealisierung: das Verschwinden der Gegenwart und die Konstruktion der Erinnerung*, München 1990.

ciach pedagogika muzealna i edukacja muzealna wpływają stopniowo na zmiany „wizerunku” muzeum w społecznej percepcji. Muzea coraz częściej swoje oferty kierują do konkretnych docelowych odbiorców, zapraszają do przestrzeni muzealnych nowe grupy zróżnicowanej publiczności, wychodząc naprzeciw indywidualnym potrzebom zwiedzających – gości wydarzeń muzealnych. Animatorzy, edukatorzy, pedagodzy muzealni w konstruowanych programach działań edukacyjnych i wystaw muzealnych uwzględniają najnowszą wiedzę psychopedagogiczną i socjologiczną, odnosząc się do teorii edukacji i uczenia się, procesów poznawczych czy wielorakich rodzajów inteligencji². Badania społeczne i ewaluacyjne prowadzone przez muzealników, poprzedzają często projektowanie działań edukacyjnych i wystawienniczych. Efektem podejmowanych prac są między innymi symptomatyczne nowe zjawiska wskazujące na rosnące zainteresowanie współczesną ofertą muzealną, rosnącą popularnością corocznej „Nocy Muzeów” czy dni „Otwartych Drzwi Muzeów”, zmieniającą się muzealną infrastrukturą. Współczesne działania muzeów sprzyjają rozwijaniu zainteresowań, atrakcyjnemu i sensownemu spędzaniu wolnego czasu, są miejscem relaksu, wyciszenia, ale również spotkania i poniekąd rozrywki w pozytywnym tego słowa znaczeniu. Kawiarnie i restauracje muzealne, infokioski, mediateki czy sklepiki z przedmiotową literaturą zbiorów i muzealnymi souvenirami to już muzealne standardy wyznaczone potrzebą sprostania wymaganiom turystyki kulturowej i ogólnym potrzebom egzystencjalnym współczesnej publiczności³.

Muzeum „templum”, „forum” i „agora”

Widoczny jest trend zmiany paradygmatu edukacyjnego w muzeum z transmisyjnego, pozytywistycznego, uporządkowanego na konstruktywistyczny, aktywizujący odbiorcę i poniekąd zmuszający do zaangażowania się i autorefleksji, równoprawnego podejmowania dialogu i rozmowy⁴. Muzeum „templum” o świątynnym charakterze odbioru – kontemplacji obiektów muzealnych wyparte zostaje przez muzeum typu „forum”, a nawet „agory”, w którym w miejsce kontemplacji, prowadzi się krytyczne dyskursy, prowokuje społeczną interakcję, buduje komunikację interpersonalną, społeczną socjalizację, wymianę myśli – dyskusje⁵. Zarysowany obraz współczesnych muzeów nie wszędzie wygląda podobnie.

² Zob. *Muzea i uczenie się przez całe życie – podręcznik europejski*, Warszawa 2013.

³ R. Pater, *W poszukiwaniu standardów edukacji muzealnej*, „Muzealnictwo”, (2012)53, s. 134-145.

⁴ G. Hein, *Edukacja muzealna*, [w:] *Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń*, red. M. Szelaąg, J. Skutnik, Poznań 2010, s. 59-81.

⁵ L. Karczewski, *Kłopoty z partycypacją. Nowa muzeologia i agoniczna demokracja*, [w:] *Edukacja kulturalna jako projekt publiczny*, red. M. Kosińska, K. Sikorska, A. Skórzyńska, Poznań 2012, s. 91-106.

W niniejszej refleksji proponuję spojrzeć na przestrzenie muzealne jako miejsca alternatywne w edukacji kulturowej i kulturalnej dzieci, które pełnią rolę uzupełniającą i dopełniającą w stosunku do edukacji systemowej przedszkolnej i szkolnej oraz domowej, rodzinnej. Nie jest zadaniem muzeum zastępowanie edukacji systemowej szkolnej, ale muzea mogą ją dopełniać i poszerzać.

Wspomniane powyżej zmiany w percepcji muzeów, będące wynikiem istotnych przeobrażeń społeczno-kulturowych, politycznych i cywilizacyjnych minionego wieku, opisane zostały w teoretycznych rozważaniach przez badaczy problematyki muzealnictwa (najczęściej odwołują się do muzeów sztuki lub muzeów historyczno-kulturowych, osobnym tematem edukacji muzealnej są muzea przyrodnicze, nauki i techniki czy muzea zagłady i miejsca pamięci)⁶. Demokratyzacja społeczeństw, globalizacja kultur, mediatyzacja i cyfryzacja, szybki przyrost i znaczenie wiedzy w indywidualnym i społecznym rozwoju jednostki, wzrastająca wartość edukacji, to tylko niektóre czynniki wpływające na przemiany w funkcjonowaniu instytucji kultury, jaką było i jest muzeum w społecznym wymiarze. W naszym kraju, szczególnie w minionej dekadzie uwidacznia się trend, nie tylko powstawania nowych aranżacji wystaw muzealnych, otwierania nowych muzealnych gmachów, ale również otwierania się muzeów na szeroką społeczność i jej edukacyjne potrzeby. Przykładem mogą tutaj być muzea w aglomeracjach miejskich w Krakowie, Poznaniu, Warszawie, Gdańsku czy Wrocławiu, ale również w mniejszych gminach otwierane są nowe muzea, a muzea regionalne poszerzają swoją ofertę dla publiczności. Rozbudowany program i zróżnicowane formy i metody działalności edukacyjnej w muzeach (zarówno w przestrzeniach rzeczywistych, jak i wirtualnych) są dzisiaj skierowane zarówno do dzieci i młodzieży, jak również dorosłych i seniorów. W skali polskiej modelowym przykładem mogą być działania edukacyjne ostatniej dekady, podjęte przez Muzeum Pałacu Jana III Sobieskiego w Wilanowie⁷.

Alternatywne przestrzenie edukacji w muzeach

Edukację muzealną można rozpatrywać jako edukację w zmieniających się, alternatywnych przestrzeniach, w których swoiste *genius loci*, fundowane przeżycie estetyczne, możliwość bezpośredniego kontaktu z obiektem, oryginałem, własny ogląd i doświadczenie (polisensoryczne), stanowią o jakości percepcji i poznania. Przestrzenie muzealne powinny być stop-

⁶ Zob. M. Popczyk, *Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao*, Katowice 2006 oraz J. Kruk, *Doświadczenie, reprezentacja i działanie wśród przedmiotów i rzeczy. Projektowanie edukacyjne*, Gdańsk 2008.

⁷ A. Głowacz, *Między oświeceniową misją muzeum a innowacyjną ofertą edukacyjną*, „Muzealnictwo”, (2010) 51, s. 87-96 oraz <http://www.wilanow-palac.art.pl/edukacja>, (dostęp: 10.11.2013).

niowo włączane w edukację małego dziecka, młodego człowieka jako rodzaj swoistej inkulturacji. Bezpośrednich spotkań w przestrzeniach muzealnych z obiektem – oryginałem nie zastąpią reprodukcje czy symulakry. Równie istotna jest możliwość kontaktu z edukatorem, muzealnikiem, specjalistą, która otwiera możliwość prowadzenia dialogu, wyjaśniania wątpliwości, stawiania pytań i wspólnego poszukiwania odpowiedzi. Przestrzenie ekspozycji muzealnych są bardzo zróżnicowane. Zależą między innymi od typu i jakości zbiorów, kolekcji, zasobów muzealnych, infrastruktury, kompetencji zespołu pracowników, możliwości finansowych. W muzeach klasycznych można wyróżnić muzea ze względu na charakter zbiorów, badacze wymieniając muzea sztuki, muzea kulturowo-historyczne, etnograficzne czy muzea związane z naukami ścisłymi przyrodnicze, techniki i komunikacji, liczne muzea wyróżniające się specyfiką proveniencji zbiorów i kolekcji (muzea narodowe, regionalne, państwowe, prywatne) specyfiką ekspozycji i prezentacji muzea wnętrz, muzea biograficzne). Oswajanie najmłodszej publiczności z muzeum jest istotnym elementem pedagogiki muzealnej i edukacji. Tym bardziej ważne jest wprowadzenie edukacji muzealnej na wczesnym etapie edukacji ogólnej (kulturowej i kulturalnej). Edukacja muzealna nie jest tutaj rozumiana jako alternatywna wobec edukacji szkolnej, ale jako alternatywna przestrzeń spotkania młodego człowieka, dziecka z historią, sztuką, kulturą, tradycją, z drugim człowiekiem, gdzie może dobrowolnie doświadczać, odkrywać i próbować zrozumieć (na swój sposób) „świat” i siebie samego, poprzez obiekty i ich prezentacje, interpretacje w przywoływanych na wystawach kontekstach.

Edukacja szkolna w muzeum

Edukacja systemowa, szkolna i pozaszkolna w muzeum ma swoją tradycję, której początku można szukać na przełomie XIX i XX wieku. W 1903 roku na konferencji w Mannheim niemiecki muzeolog Alfred Lichtwark dostrzegł konieczność otwarcia się muzeów na potrzeby publiczności poprzez dostosowanie przekazu treści do możliwości intelektualnych, doświadczenia i wiedzy odbiorców, adekwatnego oprowadzania i przyjaznego wprowadzania publiczności w muzealne przestrzenie. W 1899 roku udostępnione zostaje w Stanach Zjednoczonych pierwsze muzeum skierowane do najmłodszej grupy odbiorców. *Children museum* w Brooklinie – dzielnicy Nowego Jorku, otwiera drogę rozwoju nowej formy muzealnej, której tematyka, treści i metody dostosowane są do potrzeb i zainteresowań szczególnego odbiorcy – dziecka. W tym czasie podejmowane są badania naukowe z zakresu psychologii i pedagogiki, które prezentowane są w teoriach wychowania i praktykach edukacyj-

nych początku XX wieku, między innymi w nurcie Nowego Wychowania czy pedagogice kultury. Wśród badaczy i myślicieli nowe kierunki poszukiwań wyznaczają między innymi John Dewey, Jean Piaget, Maria Montessori, Georg Kerschensteiner, Sergiusz Hessen. „Stulecie dziecka” zainaugurowane publikacją książki Ellen Key, każe spojrzeć podmiotowo na kształcenie i wychowanie dziecka, przez pryzmat zaspokajania jego potrzeb i kształtowania możliwości rozwojowych z wykorzystaniem nowych metod aktywizujących w procesie poznawczym. Aktywność własna, działanie, odkrywanie znaczeń, uczenie się przez doświadczanie i przeżycie (*learning by doing*) adekwatne dostosowywanie materiału edukacyjnego do możliwości i potrzeb podmiotu uczącego się, to niektóre opisane już dobrze w literaturze naukowej znamiona nowego nurtu edukacyjnego. Współczesne badania nad procesem poznawczym (D. Kolb, J. Bruner, H. Gardner) wskazują na zróżnicowane możliwości i potrzeby edukacyjne nie tylko dzieci, ale również dorosłych. W tym kontekście rozpatrywane alternatywne przestrzenie i metody edukacji w muzeum, odpowiadają na cywilizacyjne i kulturowe potrzeby uczenia się przez całe życie, od siebie nawzajem w międzypokoleniowym dialogu⁸. Podobnie jak powoli zmienia się szkoła, tak też wolno ewoluują muzea, których ekspozycje ulegają modyfikacjom i przemianom stopniowo dostosowując się do potrzeb publiczności, również tej najmłodszej. Współczesne muzealnictwo otwierające się coraz bardziej na swoją szeroką publiczność, włącza się w proces upowszechniania i udostępniania wiedzy na różnych jej poziomach. Odnosi się do ogólnie rozumianej edukacji kulturalnej, estetycznej, artystycznej, wielokulturowej. Muzeum jest uznanym społecznie (muzea w dużej mierze utrzymywane są ze społecznych środków) miejscem upowszechniania kultury, zdobyczy nauki, odkryć i badań naukowych, instytucją życia społecznego swojego lokalnego środowiska, organizatorem ważnych wydarzeń kulturalnych, miejscem spotkań, rozmów, zdobywania wiedzy, umiejętności i kształtowania postaw⁹. „Niecodziennność” i „odświętność” muzeum (przestrzenie, które przekraczamy, aby oderwać się od „codzienności”, poznać świat poprzez wytwory kultury człowieka różnych części świata, z odległej przeszłości, aby zrozumieć teraźniejszość, budować własną tożsamość), czynią z tej instytucji miejsce – przestrzeń alternatywnej edukacji nie tylko dla dzieci, ale również dla całej rodziny¹⁰.

8

⁹ Por. M. Popp, *Stellungnahme des „Bundesverbandes der deutschen Kinder- und Jugendmuseen“ zur PISA-Studie*, Bundesverband der deutschen Kinder- und Jugendmuseen e.V., Nürnberg, am 20. Jan. 2002.

¹⁰ Zob. J. Skutnik, *Rodziny w muzeum – wybrane obszary analizy*, <http://www.edukacjamuzealna.pl/artykuly.aspx?o=4795> (dostęp: 12.11.2013).

Muzea w edukacji dzieci i młodzieży – kontekst polski

Postulowane już na początku XX wieku programy pedagogiczne i dydaktyczne w muzeum odnoszą się do uwzględniania potrzeb i możliwości wszystkich odbiorców. Wpisana w misję muzeów społeczna edukacja wyrażała się w udostępnianiu i popularyzacji zbiorów, organizacji wystaw czasowych czy działalności wydawniczej, ewoluując w czasie do bardziej złożonych i różnorodnych form przekazu i uczenia się, proponując działania i programy uwzględniające zaangażowaną postawą zwiedzających¹¹. Szczególnym okresem dla polskiego muzealnictwa były lata 30. XX w. Po odzyskaniu niepodległości, z wielkim zapałem planowano i odbudowywano struktury muzealne. Ich zasadniczą funkcję widziano w „podnoszeniu i szerzeniu wiedzy i kultury z dążeniem do ideałów Prawdy, Dobra, Piękna, a przez to służenie Rzeczypospolitej, narodowi i ludzkości”. Nowoczesne muzea postrzegano już wówczas jako przestrzenie, które winny eksponować zbiory w sposób przystępny również dla „mało wykształconego umysłu”¹². W latach 60. XX wieku powołano w muzeach działy naukowo-oświatowe (przemianowane pod koniec XX wieku na działy edukacji lub komunikacji i edukacji), które miały być odpowiedzialne za organizowanie działań upowszechnieniowych i współpracy z publicznością¹³. W drugiej połowie ubiegłego stulecia w historii muzealnictwa rozpoczyna się ważny etap – nowego spojrzenia na działalność muzeów pod „propagandowym” hasłem „Muzea Uniwersytetami Kultury”. W tym czasie nastąpiła nie tylko intensyfikacja prac oświatowych, obok tradycyjnych już dziedzin działalności, a więc oprowadzania wycieczek, odczytów, wykładów i organizacji wystaw, muzea organizowały młodzieżowe koła przyjaciół muzeów, urządzano konkursy dla młodzieży, wspólnie z bibliotekami przygotowywano ekspozycje, przy okazji wystaw objazdowych (muzeobusów) organizowano sprzedaż książek. Na terenie szkół organizowano Koła Przyjaciół Muzeum, ogólnopolskie seminaria (np. „Współpraca muzeów ze szkołami”), zapraszano pracowników muzealnych na konferencje nauczycielskie, w szkołach zorganizowano gabinety dydaktyczno-muzealne, wykłady o tematyce regionalnej¹⁴. Postulowanym wówczas zadaniem muzeów miało być zaopatrywanie

¹¹ M. Borusiewicz, *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*, Kraków 2012.

¹² B. Mansweld, *Muzea w odrodzonej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, „Spotkania z Zabytkami”, (2001)8, s. 3.

¹³ P. Szelaąg, *Wprowadzenie do historii edukacji muzealnej w Polsce*, [w:] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, Warszawa 2012, s. 159-184.

¹⁴ M. Krall, *Młodzieżowe koło przyjaciół muzeum przy liceum pedagogicznym i studium nauczycielskim w Tarnowie*, [w:] *W kręgu wychowania przez sztukę*, red. I. Wojnar, Warszawa 1974, s. 148-151.

szkół we własne publikacje, informatory, przewodnik, jak również przygotowanie filmów oświatowych. W latach 1965-1968 pod kierunkiem Jerzego Ziemowita Mikołajtisa w ramach grupy problemowej „Pedagogika Muzealna” podjęto naukowe badania nad widzem muzealnym. Z inicjatywy tej grupy odbyły się w latach 1968-1970 seminaria, sesje, kursy szkoleniowe np. „Muzea i nauczanie” (1970) czy ogólnopolska sesja „Muzea ośrodkiem patriotycznego wychowania”. Do publikacji z zakresu tematyki pedagogiczno-muzealnej należą wydane w tamtym czasie opracowania: „Współpraca muzeów ze szkołami” (1964), „Studia nad młodocianym widzem muzealnym” (1968) oraz „Muzea i nauczanie” (1975)¹⁵. W ramach badań socjologicznych w instytucjach kultury, badania nad percepcją wystaw przez dzieci prowadził w latach 1964-1965 w Muzeum Narodowym w Krakowie Tadeusz Gołaszewski. Ich wyniki opisał w pracy „Dziecko w muzeum. Funkcje muzeum w wychowaniu estetycznym dziecka” (Warszawa 1967). Konkluzją badań było stwierdzenie o niedostosowaniu ekspozycji muzealnych do właściwych potrzeb dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, co wnioskowano na podstawie obserwacji swobodnego zachowania się dzieci, brakiem zrozumienia i właściwego przygotowania do odbioru sztuki w tak zaplanowanej ekspozycji. Z czasem uznano, że muzea powinny raczej odwiedzać dzieci i młodzież ze starszych klas szkoły podstawowej. Początek lat 80. to okres intensywnego rozwoju współpracy szkół z muzeami. Wiele muzeów w kraju podjęło propagowanie trzech ogólnopolskich konkursów ogłoszonych przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania oraz Ministerstwo Kultury i Sztuki pt.: *Mój region, Najciekawszy eksponat muzealny, Moja przygoda w muzeum*. Konkurs uaktywnił współpracę szkół z muzeami. Niektóre muzea do dzisiaj proponują każdego roku tematy konkursów, które są kontynuacją ówczesnie podjętej idei. Wówczas to obiekt muzealny stanowił centrum zainteresowania dla uczących się, szczególny nacisk kładziono na eksponaty i związane z nimi formy upowszechniania, z których najważniejszą było organizowanie wystaw zmiennych, odczytów w muzeach i poza muzeami. Należy podkreślić, że w tym czasie jednak pedagogika muzealna była kierowana głównie do młodzieży. Począwszy od starszych klas szkoły podstawowej, wiązała się bezpośrednio z nauczaniem historii, wiedzy obywatelskiej czy języka polskiego, będąc tym samym narzędziem propagandowym w systemowej ideologizacji społeczeństwa w okresie PRL-u¹⁶. Lata 90. XX wieku w polskich muzeach, które

¹⁵ A. Kunysz, *Współdziałanie muzeów ze szkołami w realizacji celów wychowawczych nauczania historii na przykładzie muzeów Ziemi Przemyskiej*, Nowy Sącz 1984, s. 45.

¹⁶ F. Midura, *Funkcja muzeów w patriotycznym wychowaniu młodzieży i pogłębianiu jej więzi z tradycjami regionalnymi*, [w:] *Materiały z konferencji wizytatorów KOiW oraz wizytatorów metodyków zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, odbytej w Tarnowie, w dniach 19-22 września 1983 r.*, Warszawa 1983, s. 8. Muzea – szkoły. Informator dla nauczycieli, Warszawa 1993, s. 215.

opisać można jako czas stagnacji w zakresie atrakcyjnego upowszechniania zbiorów, nie zapowiadały właściwie intensywnego rozwoju działań edukacyjnych, który obserwuje się w drugiej połowie pierwszej dekady XXI wieku.

Pedagogika muzealna i edukacja muzealna

W Europie Zachodniej, w tym czasie, intensywnie rozwijały się liczne inicjatywy pedagogiki muzealnej. W latach 80. i 90. otwierano specjalne Centra Pedagogiki Muzealnej, w muzeach powstawały działy edukacyjne dla dzieci z wydzielonymi przestrzeniami i specjalną ofertą. Powstawały instytucje, których działania określano mianem muzeów dla dzieci wzorowane na amerykańskich muzeach dla dzieci (jako jedno z pierwszych powstały muzeum dla dzieci w Niemczech – *Kindermuseum* przy Muzeum Historycznym we Frankfurcie nad Menem (1973) oraz w Brukseli – *Le Musee des enfants* (1976). W latach 90. prężnie inicjowały swoje działania muzea dla dzieci w Monachium, Berlinie, Norymberdze, w Rzymie, Brukseli, Paryżu, Rotterdamie czy w Lizbonie. Również w tym czasie równolegle, powstawały inicjatywy edukacyjne związane bliżej z muzeami techniki – interaktywne Centra Nauki, wzorowane na amerykańskim Centrum Nauki w San Francisco (1967)¹⁷. Edukacja muzealna stanowi jedną z istotnych dziedzin rozumianych, priorytetowo i holistycznie w rozwoju poszczególnych muzeów. Jako dyscyplina zajmuje się badaniami nad edukacją muzealną w szerszym społecznym kontekście budowania komunikacji społecznej, kompetencji do odbioru dziedzictwa kulturowego, rozumienia historycznej ewolucji dziejów, oddziaływania na społeczną zmianę, podczas gdy pedagogika muzealna ukierunkowana jest raczej na pośredniczenie i budowanie przekazu pomiędzy muzeum a publicznością. Współcześnie częściej mówi się o edukacji muzealnej, rozumianej w szerokim kontekście społecznej emancypacji.

Do naszego kraju boom muzealny dotarł na początku XXI wieku. Po wyzwoleniu kraju z okupacji hitlerowskiej, odbudowywano Polskę, a sytuacja w kraju po II wojnie światowej nie sprzyjała rozwojowi muzealnictwa w pełnym tego słowa znaczeniu. Dopiero uwolnienie kraju od hegemonii sowieckiej, obaleniu ustroju komunistycznego przez ruch „Solidarność” w Polsce umożliwiło w pełni zakładanie muzeów również prywatnych o zróżnicowanej tematyce kolekcji i treściach prezentowanych zbiorów. Zmiany ustrojowe w Polsce po 1989 roku umożliwiły nie tylko

formalne konstituowanie się różnorodnych muzeów, ale również swobodną wymianę myśli między muzealnikami z krajów Europy Zachodniej. Jednak dopiero wstąpienie Polski w struktury Unii Europejskiej, możliwość finansowania projektów inwestycyjnych, kulturalnych i edukacyjnych umożliwiło intensywny rozwój muzeów. Budowa nowoczesnych muzeów wiąże się również z budowaniem prestiżu władzy, rozwoju i wzmocnienia atrakcji turystycznych, budowaniem regionalnej tożsamości społeczeństwa. Przykładem mogą być powstałe Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum Historii Żydów Polskich, Muzeum Chopina w Warszawie, Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie oraz wiele innych inwestycji i projektów¹⁸. W 2006 roku zawiązało się oddolnie Forum Edukatorów Muzealnych, którego aktywna działalność spowodowała znaczącą zmianę w postrzeganiu muzeów przez pryzmat działań edukacyjnych, jak również przyczynia się stopniowo do rozwoju i wzmocnienia jakości edukacji muzealnej w naszym kraju. W 2011 roku zainicjował swoją działalność Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów pod auspicjami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jednym z priorytetowych zadań instytutu stało się zbudowanie strategii rozwoju muzealnictwa w Polsce. Pracę nad strategią instytut zapoczątkował społeczną debatą „Czas muzeów?”. W 2013 roku ukazała się publikacja prezentująca badania przeprowadzone przez Forum Edukatorów Muzealnych w zakresie edukacji muzealnej w Polsce. Teoretyczne i praktyczne (doradcze) działania prowadzi zespół Dynamiki Ekspozycji w Małopolskim Instytucie Kultury.

W pierwszej dekadzie XXI powstają w Polsce pierwsze centra nauki i parki kulturowe wzorowane na doświadczeniach i modelach Zachodnich sąsiadów. Modelową instytucją jest Centrum Nauki Kopernik w Warszawie. W muzeach klasycznych każdego typu, tworzone są pracownie warsztatowe, wydzielone zostają przestrzenie dla dzieci i klas szkolnych. W znanym z bajek Kornela Makuszyńskiego – Pacanowie, w 2009 roku otwarto dla publiczności Europejskie Centrum Bajki – swoiste pierwsze tego typu muzeum dla dzieci w Polsce¹⁹. Również działalność badawcza i popularyzatorska rozwija się sukcesywnie, owocując nowymi publikacjami z zakresu muzeologii, muzealnictwa i edukacji muzealnej.

Zarysowana bardzo ogólnie rozszerzająca się edukacyjna funkcja muzeów, wpisuje się w przemiany, które równolegle w pedagogice i edukacji systemowej prowadzą do poszukiwania alternatywnych przestrzeni

¹⁸ K. Jagodzińska, *Muzealna nadprodukcja?*, „Muzealnictwo”, (2011)52, s. 215-225.

¹⁹ Por. A.M. Dittwal, *Brooklińskie Muzeum w Nowym Jorku*, „Muzealnictwo”, (2010)51, s. 164-175. <http://www.stolica-bajek.pl> (dostęp: 12.11.2013).

edukacji, metod odpowiadających zmieniającym się warunkom życia i przyspieszonemu rozwojowi cywilizacyjnemu. Pojawienie się „nowych mediów i technologii”, rozpowszechnienie Internetu, otworzyło nieznane dotąd możliwości i sposoby komunikowania się i przekazu wiedzy – edukacji otwartej.

Współcześnie muzeum najczęściej kojarzone jest z trwałą instytucją posiadającą zasoby o wysokich walorach kulturowych, poznawczych, estetycznych. Można również rozpatrywać muzeum jako pojęcie – metaforę zabezpieczania i przechowywania dla następnych pokoleń przedmiotów o wysokiej wartości kulturowej, estetycznej, poznawczej, które zostały w tym celu wyjęte z ich naturalnych kontekstów. Edukacja muzealna jest procesem służącym poznaniu, odczytaniu, zrozumieniu przekazu, jaki tworzą muzealne kolekcje, miejsca pamięci, zbiory różnorodnej proveniencji, eksponowane na wystawach obiekty prezentowane w wąskich i szerokich kontekstach – swoistych narracjach. Edukacja muzealna to również forum społecznej i interpersonalnej komunikacji, wymiany myśli, konstytuowania się wartości, krytycznego myślenia, to zaproponowana czasoprzestrzeń uczenia się, autoaktywnego, w relacji z innymi, od siebie nawzajem. Współczesna edukacja muzealna jest propozycją dla społecznej (grupowej, wspólnotowej) oraz osobowej (personalnej, indywidualnej) partycypacji w kulturze.

Muzea dla dzieci

W kontekście zarysowanych pojęć i historii rozwoju edukacyjnych działań muzeów można spojrzeć na muzea jako alternatywne przestrzenie w edukacji dzieci. Nie chodzi tutaj bynajmniej o zastąpienie edukacji szkolnej edukacją muzealną, ale raczej o alternatywne spojrzenie na edukację w ogóle, biorąc pod uwagę nie tylko aspekt poznawczo-estetyczny w odniesieniu do przedmiotu i treści kształcenia (nauczania i uczenia się), ale również, a może przede wszystkim możliwości i zastosowanych interaktywnych metod kształcenia w aspekcie środowiskowym i społecznym (komunikacyjnym i interakcyjnym), również pozasystemowym – nieformalnym. Edukacja muzealna jest w dużej części skierowana do rodzin, do odbiorców, którzy z własnej woli, w ramach czasu wolnego, turystycznej wycieczki, odwiedzają muzeum dobrowolnie. Obecnie systemowa edukacja dzieci w Polsce rozpoczyna się w wieku 5 lat (obowiązkowym przygotowaniem przedszkolnym). Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna obejmuje dzieci w wieku od 3-5 do 10 lat. Przedział wieku wskazuje na pewien zakres potrzeb oraz doświadczeń i wiedzy o otaczającym świecie, o nich samych, jaki można zaproponować najmłodszym w muzealnych przestrzeniach. Warunkiem koniecznym jest odpowiedni dobór metod

i treści w oparciu o zasoby muzealne, kompetencje animatorów i edukatorów muzealnych, jak również nauczycieli, którzy wspólnie wypracują treści i metody atrakcyjne dla najmłodszych pokoleń. Wspomniane powyżej muzea dla dzieci swą działalność kierują do tej właśnie grupy wiekowej.

W literaturze naukowej najczęściej spotkamy hasło *muzeum dla dzieci* lub *muzeum dziecięce*, w języku angielskim *children museum*, w niemieckim *Kinder und Jugendmuseum*. Muzea dla dzieci, jako jeden z typów muzeów „kulturowych” (łączących elementy kultury, nauki i sztuki z określoną grupą docelową), są raczej rzadko opisywane w polskiej literaturze²⁰. Potocznie pojęcie „muzeum dla dzieci” kojarzyć się może ze zbiorami dotyczącymi kultury dziecięcej, zbiorami zabawek itp. Składnik muzeum, który zawiera się w tym pojęciu, odnosi się raczej do przedmiotu, tj. obiektu, który stoi w centrum zainteresowań tej instytucji oraz metod uprzystępniania i udostępniania treści i wartości estetycznych²¹. Kiedy William Goodyear zakładał w 1899 roku pierwsze amerykańskie muzeum dla dzieci, czynił to, ponieważ uznał, że wystawy w tradycyjnych muzeach są z reguły bardzo kompleksowo posortowane. Otwierając *Brooklyn Children's Museum* chciał stworzyć muzeum dla dzieci, które byłoby kształtowane w odpowiedni dla dzieci sposób. Dlatego za punkt wyjścia przyjął percepcyjne zachowanie i poziom wiedzy dzieci. Wszystkie później założone muzea dla dzieci i młodzieży korzystały z tej zasady i rozwijały się dalej stosownie do specyficznych w danym czasie wpływów i tendencji pedagogicznych²². Ścisłe skierowanie pracy muzeum na grupę docelową dzieci skutkuje większą dbałością o dydaktykę i metodykę edukacji muzealnej. Muzeum dla dzieci można określić również jako „miejsce” – „metodę” – „koncepcję”, w którym i przez którą odbywa się „edukacja przez sztukę”, „edukacja dla sztuki”, „edukacja do kultury” przez uczestnictwo w kulturze oraz „edukacja do cywilizacji” przez poznawanie jej zjawisk i technologii, edukacja do wielokulturowości poprzez prezentacje różnych kultur i tradycji. Specyfika tego rodzaju muzeum polega na sposobie prezentacji obiektów, doborze tematów, a przede wszystkim odróżnia je od innych muzeów to, że od początku do końca działalność swoją kieruje do najmłodszego widza – dostosowując ją do jego potrzeb, możliwości, zainteresowań, predyspozycji, uwzględniając przy tym od-

²⁰ Prace pedagogiczne Jolanty Kruk *Doświadczenie reprezentacja i działanie wśród rzeczy i przedmiotów* (2008) oraz *Idee i realizacje dydaktyki interaktywnej – wystawy, muzea i centra nauki* (2012) odnoszą się przede wszystkim do centrów nauki, ujmują jednak aspekty teoretyczne dydaktyki wystaw interaktywnych, obecnych w muzeach dla dzieci.

²¹ Więcej na temat muzeów dla dzieci w artykule R. Pater, *Muzea dla dzieci i młodzieży – współczesne przestrzenie edukacji*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, red. A. Cudowska, Białystok 2011, s. 633-642.

²² Por. G. König, *Kinder und Jugendmuseen in Deutschland*, Opladen 2002, s. 96-97.

rębność i indywidualizm w sposobie odbioru, co wyraża poprzez interdyscyplinarność i wielorodność metod stosowanych na raz. Przyjazne i przyjemne muzea dla dzieci wprowadzają najmłodszych na drogę odkrywania samego siebie, poznawania reguł, mechanizmów rządzących w najbliższym środowisku, stawiania pytań: Jak to się dzieje? Dlaczego tak się dzieje? Podejmując tematy bliskie doznaniom i doświadczeniom dziecka, muzea wprowadzają, w przyjazny sposób, najmłodsze pokolenia w świat symboli i znaczeń, możliwych równouprawnionych interpretacji, na drodze dowolnego wyboru aktywności, wyboru ścieżki zwiedzania według indywidualnej motywacji i zainteresowań zwiedzających. Inicjatywa muzeów dla dzieci i młodzieży była (jest) odpowiedzią na niewystarczającą dostępność klasycznych muzeów i ich słabej atrakcyjności dla dzieci. Klasyczne muzea są, w niektórych miejscach na mapie Polski, wciąż jeszcze dla dzieci mało atrakcyjne. Sama ekspozycja nie dostarcza wystarczających bodźców, które by spowodowały zainteresowanie, a zwiedzanie sprawiało również przyjemność. Nie wszystkie muzealne kolekcje są przystępne i odpowiadają zainteresowaniom najmłodszych. Mowa jest o tych muzeach, które mogłyby się otworzyć na potrzeby najmłodszych, a tego nie robią. Nie zawsze na wystawie jest animator, pedagog czy edukator, ktoś, kto mógłby wytłumaczyć obiekty, odpowiedzieć na pojawiające się pytania. Wystawa dla dzieci powinna odpowiadać pewnym standardom edukacyjnym, odnoszącym się do koncepcji paradygmatu uczenia się konstruktywistycznego (G. Hein) czy teorii pedagogicznych (M. Montessori, J. Dewey). Dzieci same powinny móc odkrywać sensy, znaczenia przedmiotów, określać, nazywać uczucia, sortować, eksperymentować, oglądać, dotykać, przedstawiać, stawiać pytania i znajdować na nie odpowiedzi, w zorganizowanej przestrzeni wybranych i zaaranżowanych obiektów²³. Poprzez medium, jakim jest wystawa, wykorzystując metody, techniki stosowane w realizacji sztuk pięknych, podejmowane są próby „całościowego”, wielobodźcowego oddziaływania na widza. Poznając i stosując „język”, w jakim formułowane i budowane są wypowiedzi w sztuce, tzn. warsztat pracy artysty (plastyka, aktor, tancerz, muzyk) widz w muzeum dla dzieci jest przygotowywany nie tylko do odbioru sztuki, kultury, ale także do aktywnego, twórczego i świadomego uczestnictwa, do partycypacji. W muzeach dla dzieci obowiązują pewne zasady, które można określić poprzez: interaktywne obiekty i inscenizacje (aranżacje wystaw), orientację na dialog i działanie, kompetentne personalne pośredniczenie, zabawę i eksperyment jako metody dominujące, które projektowane są jako pola doświadczeń i eksploracji, odkrywania i poszerza-

nia wiedzy, zdobywania nowych umiejętności w procesie kognitywnego uczenia się.

Mobilne formy edukacji muzealnej

Obok muzeów dla dzieci w stacjonarnej formie, funkcjonują muzea mobilne, urządzone często w autobusach, które przemieszczają się po kraju, trafiając do szkół i osiedli. Pierwsze znane mobilne muzeum (*art mobiles*) dla dzieci było częścią Children's Museum w Waszyngtonie. Mobilne muzea dla dzieci istnieją dziś na całym świecie w różnych wariantach: jedne widzą mobilną formę jako tymczasowy projekt stacjonarnego muzeum dla dzieci, inne oceniają wprost mobilność pewnych instytucji i związane z tym możliwości decentralizacji pracy jako dużą korzyść, rezygnując całkowicie ze stacjonarnego budynku czy przestrzeni wystawienniczej. Wykorzystywane są również w celu dotarcia do szerszego grona odbiorców, mając na celu profilaktykę społeczną, szczególnie w dzielnicach patologicznych (np. z dużym bezrobociem)²⁴. Muzea mobilne pojawiły się również w Polsce (Centrum Nauki Kopernik w Warszawie). Inną formą są „muzealne walizki”, „muzealne kufry” czy podobne projekty, które wędrują z muzealnikami do przedszkoli i klas szkolnych, prezentując tematycznie zgromadzone obiekty lub ich repliki. Często nauczyciele sami mogą uzupełnić i poprowadzić własne lekcje, wypożyczając lub biorąc w depozyt przygotowane przez edukatorów muzealnych materiały edukacyjne²⁵.

Muzea dla dzieci są również alternatywną przestrzenią w edukacji szkolnej, jej znakomitą uzupełnieniem. Dziecko w muzeum dla dzieci czuje się inaczej niż w szkole, a uczenie się jest przyjemnością niepostrzeganą jako trudność, gdyż dokonuje się na drodze zabawy: „Aktywność jest podstawową formą zachowania w zabawie. Jest doświadczana z ochotą, przyjemnością. W zabawie ta aktywność organizuje się, aby na drodze dobrowolnego wyboru celów i samostanowienia doświadczać i przemieniać otaczający świat. Zdobyta podczas zabawy wiedza bierze się z radzenia sobie w konkretnych sytuacjach. Zabawa motywuje pośrednio chęć zdobywania wiedzy, pokonywania trudności”²⁶. Uczenie się nie jest postrzegane tutaj jako przymus, a wręcz przeciwnie wynika z wewnętrznej motywacji i chęci eksplorowania świata w wystawie. Świadomość zdobytej wiedzy jest przyjemnością płynącą z doświadczania i sa-

²⁴ H. Nieweth, *Museumbus mit „Geschichte zum Anfassen” oder wie eine alt – ehrwürdige Institution mobil wird und Kinder über seine Schwellen lockt*, Unna 1985, s. 2.

Por. H. Liebich, *Mobile dezentrale Museumanimation – Museumbus*, [w:] H. Liebich, W. Zacharias (Hg), *Vom Umgang mit Dingen. Auf dem Weg zum Kinder- und Jugendmuseum. Ein Reader zur Museumspädagogik heute*, München 1987, s. 107-115.

²⁵ P. Adamiec, *Skrzynia pełna tajemnic*, „Muzealnictwo”, (2011)52, s. 235-245.

²⁶ W. Frommelt, H. Mayrhofer, W. Zacharias, *Eltern spielen, Kinder lernen*, München 1972, s. 12.

modzielnego pokonywania trudności, satysfakcją z rozwiązanych zadań i zagadek. Również w muzeach klasycznych dla dzieci i rodzin organizowane są miejsca wolnej przestrzeni, które nie tylko są punktami opieki, ale poprzez zbiór materiałów, obiektów, wyposażenie, poprzez propozycję programów gier i zabaw, inicjują procesy intensywnego uczenia się i rozwoju.

Wystawa – medium edukacji w muzeum dla dzieci

Podstawowym medium edukacyjnym w edukacji muzealnej jest wystawa, a w niej obiekt muzealny. Wśród wystaw można wyróżnić typ edukacyjnych wystaw muzealnych o charakterze transmisyjnym, przekazując wiedzę i informacje o obiektach poprzez eksponowanie obiektów w tradycyjnych gablotach muzealnych, z podpisami, tablicami zawierającymi ogólne teksty wprowadzające (napisane prostym językiem, umieszczonymi na stosownej wysokości etc.). Wystawy tego typu wzbogacone są często o stacje, gdzie eksponowane są przedmioty, które mogą być dotykane, wypróbowywane. W dodatkowo przygotowanych pomieszczeniach warsztatowych zwiedzający mają możliwość odkrywania i rozwijania swych umiejętności, ekspresji artystycznej poprzez zastosowanie sztuk plastycznych. Innym typem wystaw są wystawy interaktywne, narracyjne, teatralizujące przestrzeń, będące inscenizacją tematyczną przedstawianego problemu, dla którego wyjaśnienia została wykonana większość obiektów. Zwiedzający poprzez czynne uczestnictwo, zaangażowanie, (wprowadzanie w ruch niektórych obiektów, odgrywanie roli, zakładanie kostiumów, przygotowane gry interaktywne), jest zachęcany do odkrywania, dotykania, eksperymentowania i partycypowania w zwiedzaniu, przyczyniając się w ten sposób nawet do powstania części wystawy, jej interpretowania, rozbudowy. Wystawy tego typu często przypominają bardziej parki rozrywki niż tradycyjnie rozumiane muzea²⁷.

Obiekty, eksponaty, artefakty w wystawach dla dzieci

Centralne miejsce w wystawie zajmuje przedmiot. Poprzez obiekt odbywa się kształcenie – edukacja w muzeum jako instytucji pojmowanej w ujęciu klasycznym. Wychodząc od znaczenia przedmiotu muzealnego, opisu jego funkcji i wartości, istotne znaczenie dla całej wystawy ma wybór eksponatów. Eksponaty w muzeum dla dzieci i młodzieży można scharakteryzować w sposób następujący:

1. Eksponaty są atrakcyjne, tzn. spopularyzowane, powiększone do olbrzymich często rozmiarów, o ciekawej fakturze, np. wykonane z przezroczystego materiału, kolorowe, dostosowane rozmiarami do możliwo-

ści dzieci, niedostępne lub niewystępujące w codziennym życiu, np. wielkie statki podwodne, mini studia telewizyjne, wielkie płótna do malowania, zainscenizowane krajobrazy z dźwiękami naśladowującymi zwierzęta, ruch uliczny itp.

2. Ekspozycje wyróżnia ich plastyczność, estetyka, „komunikatywność wizualna” (przyciągają uwagę i się „same przez się” wyjaśniają i tłumaczą zjawiska).

3. Ekspozycje są interaktywne, tzn. zmieniają się poprzez aktywność widza, jego działanie na nich, przez co zmuszają widza do innego z nimi postępowania, zmieniając czasem również swoje znaczenie i wygląd.

4. Ekspozycje umożliwiają widzowi różnorodny dostęp do tematu, oddziałują na zainteresowania zwiedzającego stosownie do posiadanej przez niego wiedzy, są dostępne na różnym poziomie wiedzy. Zawarte w nich przekazy treści zwiedzający może odkrywać w zależności od własnych predyspozycji i możliwości. W ich wypróbowaniu i powtarzaniu czynności przyswajają wiedzę o nich (np. są to przedmioty wykonane z różnego materiału o różnej wielkości – poprzez uderzanie w nie rozchodzą się dźwięki i tony niskie, wysokie o różnym natężeniu, w zależności od siły uderzenia, zadaniem dzieci jest zbudowanie maszyny grającej z dostępnych elementów, poprzez ułożenie obiektów w różnej kolejności powstaje przypadkowa melodia, ćwiczenie można odwrócić i np. do danej melodii ułożyć budowlę, odszukać i zastosować celowo tony i dźwięki).

5. Ekspozycje są dzieciom znane z ich własnego środowiska. Treści przekazywane przez obiekty związane są z naturalnym otoczeniem dziecka, w którym żyje. Bliższe zapoznanie się z nimi, wyjaśnienie ich i zrozumienie ma istotne znaczenie dla psychicznego, ale i również społecznego (socjalnego) rozwoju dziecka. Zgodnie z teorią J. Deweya, przedmioty z najbliższego otoczenia, codziennego użytku posiadają więcej niż tylko jeden aspekt w wychowaniu czy socjalizacji (uspołecznieniu), są czymś więcej niż ekspozycją do podziwiania, oglądania. Przedmioty codziennego użytku są ważnymi „momentami” w procesie socjalizacji, utrzymują dziecko w ruchu, nakładają intencje wychowawcze, są punktami krystalizacji, tj. uszczegóławiania, doskonalenia zachowań, wiedzy. Ich używanie i zużywanie jest mocno związane z historią rozwoju ludzkości w rozumieniu onto- i filogenetycznym²⁸. Obiekty posiadają określone wartości i jakości estetyczne, wywołują impulsy do teoretycznego – merytorycznego rozważania tematu wystawy.

²⁸ K.J. Pazzini, *Gegenständlichkeit und sinnliche Erfahrung als Erziehungsmoment*, [w:] H. Liebich, W. Zacharias, *Vom Umgang mit den Dingen. Auf dem Weg zum Kinder- und Jugendmuseums. Ein Reader zur Museumspädagogik heute*, München 1987, s. 11-18.

Poprzez ich formę, materiał, strukturę kolorystykę i dźwięk wywoływane są u zwiedzającego pierwsze wrażenia estetyczne, sądy, odczucia, które mają wpływ na dalsze zachowanie i warunkują motywację do dalszego zwiedzania wystawy²⁹.

Działania edukatorów, pedagogów i animatorów muzealnych

W Polsce muzea dla dzieci nie są jeszcze tak popularne, jak w innych częściach Europy czy na świecie. Jednak należy zauważyć, że w polskich muzeach w ostatnich latach dokonały się istotne przemiany, a edukacja zaczyna odgrywać istotną rolę w społecznym oddziaływaniu. Działające w każdym muzeum komórki – działy edukacji – oferują swoim najmłodszym wiele atrakcyjnych działań, jak również ciekawe treści związane bezpośrednio ze środowiskiem życia, regionem, kulturą i tradycją. Standardem stają się dzisiaj oferty lekcji muzealnych na wyznaczone tematy, które również uwzględniają treści podstawy programowej edukacji przedszkolnej i szkolnej na różnych etapach. W ofercie muzeów pojawiają się liczniej warsztaty muzealne, w których wykorzystuje się różne metody i techniki edukacji artystycznej, estetycznej, wielokulturowej i międzykulturowej. Dla nauczycieli oferowane są szkolenia, kursy i warsztaty wprowadzające w tematykę zbiorów czy czasową wystawę. Na wystawach muzealnych coraz częściej w charakterze „opiekunów wystaw” pojawiają się animatorzy, edukatorzy proponując działania interakcyjne. W przestrzeni muzeum, wystawy wydzielane są miejsca do gier i zabaw (również z możliwością włączenia się w przestrzeń wirtualną – miejsca z *wifi*). Do wystaw edukatorzy opracowują karty zadań, materiały edukacyjne, które ukierunkowują zwiedzanie, odnosząc się problemowo do wybranych części ekspozycji. Coraz częściej wykorzystywane są nowe możliwości technologiczne. Na wystawach pojawiają się kioski multimedialne z grami dydaktycznymi dla dzieci, monitory ze specjalnie przygotowanymi filmami, zadaniami czy rebusami. Każde muzeum posiada salę dydaktyczno-warsztatową, gdzie odbywają się warsztaty, pokazy filmów i inne działania edukacyjne. Przyglądając się polskim muzeom i działaniom edukatorów i animatorów, można wysunąć tezę, że są to przestrzenie alternatywne i atrakcyjne w edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Potwierdzają to nie tylko rosnące statystyki muzealne, rezerwowane z rocznym wyprzedzeniem warsztaty muzealne, ale również wypowiedzi, dzieci, uczniów, nauczycieli, rodziców, którzy biorą udział w warsztatach i programach,

²⁹ Zob. S. Schwan, *Lernen und Wissenserwerb in Museum*, [w:] H. Kunz-Ott, S. Kudorfer, T. Weber, *Kulturelle Bildung im Museum*, Bielefeld 2009, s. 33-43 oraz D. Lewalter, *Bedingungen und Effekte von Museumsbesuchen*, [w:] H. Kunz – Ott, S. Kudorfer, T. Weber, *Kulturelle Bildung im Museum*, Bielefeld 2009, s. 45-56.

jak również wypowiedzi edukatorów – entuzjastów, którzy mimo licznych trudności i ograniczeń organizacyjnych, proponują ciekawe i interesujące programy i projekty edukacyjne, wychodząc z muzealnych murów w przestrzeń szeroko pojętej społecznej edukacji otwartej. Jak wynika z badań i statystyk muzealnych obecnie, najczęściej z wycieczką szkolną trafiają do muzeów dzieci z pierwszych klas szkół podstawowych i przedszkolaki. Nie jest to spowodowane wygodą „leniwych nauczycieli”, którzy w ten sposób cedują edukację na muzealników (choć może i tacy się trafiają), ale przede wszystkim większą możliwością organizacyjną i formalną możliwością zrealizowania podstaw programowych poza murami przedszkoli i szkół, łatwiejszą możliwością skorelowania tematów lekcji muzealnych z podstawą programową i atrakcyjną ofertą muzealną.

Rodzina z dzieckiem w muzeum

Istotnym zjawiskiem jest coraz większy udział rodzin w działaniach proponowanych przez muzea. Proponowane przez muzea akcje i spotkania, tworzą atrakcyjną alternatywną propozycję wobec komercyjnych działań „edukacyjnych” i rozrywkowych proponowanych np. w supermarketach. W kontekście zachodzących przemian cywilizacyjnych i wyzwań XXI wieku nieatrakcyjne kiedyś dla dzieci przestrzenie polskich muzeów klasycznych są dzisiaj lepiej dostępne, ciekawsze, atrakcyjniejsze, a nawet przyjazne (oczywiście nie we wszystkich muzeach tak jest, ale wyraźna jest taka tendencja). Wpływają na to różne czynniki: zmiany w postrzeganiu instytucji, sposobach zarządzania, ukierunkowanie i dostosowanie działalności do potrzeb i możliwości również najmłodszych odbiorców przybyszających do muzeów w towarzystwie rodziców, dziadków, znajomych czy przyjaciół. Istotnym czynnikiem zmian wydają się być nie tylko atrakcyjniejsze przestrzenie muzealne, wybrane i zaaranżowane ciekawie obiekty, ale również coraz bardziej kompetentne, przyjazne i zaangażowane kadry edukatorów, animatorów, pedagogów muzealnych i muzealników. Odpowiadając na potrzeby najmłodszej publiczności, współczesne muzea zapraszają w „podróż”, budzą zainteresowanie światem, wyjaśniają zjawiska i fenomeny, opowiadają ciekawe historie, pozwalają się bawić, w polisensoryczny sposób poznawać, odkrywać i rozumieć świat, samego siebie i drugiego człowieka.

Współczesne badania nad edukacją muzealną dzieci

Edukacja muzealna najmłodszych budzi coraz większe zainteresowanie nie tylko wśród muzealników, ale również pedagogów, socjologów czy psychologów. Na świecie prowadzone są badania, których wyniki wskazują na korzystny wpływ edukacji muzealnej na wyniki edukacyjne,

kompetencje i umiejętności nabywane przez dzieci. Edukacja muzealna łączy w sobie elementy wychowania artystycznego, wychowania przez sztukę i do sztuki, ogólnie pojętej edukacji kulturalnej, wielokulturowej i humanistycznej. Jej efekty uwidaczniają się w zachowaniach (postawach), wiedzy i posiadanych umiejętnościach najmłodszych. Przejawiają się wzrastającą motywacją, otwarciem się na działania kulturotwórcze, większą aktywnością prospołeczną, nabytymi umiejętnościami pracy w grupie, lepszą socjalizacją³⁰. Muzea otwierają dzisiaj edukacyjne pola możliwości dla zróżnicowanych kondycji osobowych. W Polsce jest to obszar badań wciąż mało eksplorowany i badany. Konstatując, można stwierdzić, że przyszedł „czas na odkrycie muzeum” przez współczesnych pedagogów, nauczycieli i wychowawców, którzy potraktują muzea jako dobre „alternatywne przestrzenie” z atrakcyjnym programem edukacyjnym, a tym samym świadomie i odpowiedzialnie będą współtworzyć i realizować, często mało atrakcyjną dla współczesnych dzieci, obowiązkową, szkolną edukację systemową. Muzealna edukacja dzieci wchodzi aktualnie w nowy wymiar (między innymi poprzez digitalizację zbiorów i ofertę w Internecie). Miejmy nadzieję, że będzie wspierać zainteresowanie światem i drugim człowiekiem, sprzyjając tym samym przygotowaniu najmłodszych pokoleń do korzystania z muzealnych ofert i programów w ciągu całego życia.

Bibliografia

- Adamiec P., *Skrzynia pełna tajemnic*, „Muzealnictwo”, (2011)52.
- Borusiewicz M., *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2012.
- Dittwal A.M., *Brooklińskie Muzeum w Nowym Jorku*, „Muzealnictwo”, (2010)51.
- Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, konteksty, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, red. M. Szelaąg, Biblioteka Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2012.
- Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń*, red. M. Szelaąg, J. Skutnik, wyd. Muzeum Narodowe w Poznaniu, Poznań 2010.
- Frommelt W., Mayrhofer H., Zacharias W., *Eltern spielen, Kinder lernen*, München 1972.
- Głowacz A., *Między oświeceniową misją muzeum a innowacyjną ofertą edukacyjną*, „Muzealnictwo”, (2010)51.

- Hein G., *Edukacja muzealna*, [w:] *Edukacja muzealna. Antologia tłumaczeń*, red. M. Szeląg, J. Skutnik, Muzeum Narodowe, Poznań 2010.
- Hooper-Greenhill E., *Museums and Education*, New York 2010.
- Jagodzińska K., *Muzealna nadprodukcja?* „Muzealnictwo”, (2011)52.
- Karczewski L., *Kłopoty z partycypacją. Nowa muzeologia i agoniczna demokracja*, [w:] *Edukacja kulturalna jako projekt publiczny*, red. M. Kosińska, K. Sikorska, A. Skórzyńska, Galeria Miejska Arsenal, Poznań 2012.
- Karwasz G., Kruk J., *Idee realizacji dydaktyki interaktywnej – wystawy, muzea i centra nauki*, Toruń 2012.
- König G., *Kinder und Jugendmuseen in Deutschland*, Opladen 2002.
- Krall M., *Młodzieżowe koło przyjaciół muzeum przy liceum pedagogicznym i studium nauczycielskim w Tarnowie*, [w:] *W kręgu wychowania przez sztukę*, red. I. Wojnar, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1974.
- Kruk J., *Doświadczenie, reprezentacja i działanie wśród przedmiotów i rzeczy. Projektowanie edukacyjne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
- Kunysz A., *Współdziałanie muzeów ze szkołami w realizacji celów wychowawczych nauczania historii na przykładzie muzeów Ziemi Przemyskiej*, Nowy Sącz 1984.
- Lewalter D., *Bedingungen und Effekte von Museumsbesuchen*, [w:] H. Kunz-Ott, S. Kudorfer, T. Weber, *Kulturelle Bildung im Museum*, Bielefeld 2009.
- Liebertz Ch., *Kunstdidaktische Aspekte in der Museumspädagogik: Entwicklung u. Gegenwart*, Weinheim 1988.
- Liebich H., *Mobile dezentrale Museumanimation – Museumsbus*, [w:] H. Liebich, W. Zacharias (Hg), *Vom Umgang mit Dingen. Auf dem Weg zum Kinder- und Jugendmuseum. Ein Reader zur Museumspädagogik heute*, München 1987.
- Mansweld B., *Muzea w odrodzonej Rzeczypospolitej (1918-1939)*, „Spotkania z Zabytkami”, (2001)8.
- Midura F., *Funkcja muzeów w patriotycznym wychowaniu młodzieży i pogłębianiu jej więzi z tradycjami regionalnymi*, [w:] *Materiały z konferencji wizytatorów KOiW oraz wizytatorów metodyków zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, odbytej w Tarnowie, w dniach 19-22 września 1983 r.*, Warszawa 1983, s. 8.
- Muzea i uczenie się przez całe życie – podręcznik europejski*, Warszawa 2013.
- Muzea – szkoły. Informator dla nauczycieli*, Warszawa 1993.
- Muzeum Historyczne w Krakowie, Informator dla szkół* 2013/2014.

Nieweth H., *Museumbus mit „Geschichte zum Anfassen” oder wie eine alt – ehrwürdige Institution mobil wird und Kinder über seine Schwellen lockt*, Unna 1985.

Pater R., *Miejsce muzeum w edukacji dzieci i młodzieży*, [w:] *Kultura artystyczna w przestrzeni wychowania*, red. B. Żurkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Pater R., *Muzea dla dzieci i młodzieży – współczesne przestrzenie edukacji*, [w:] *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, red. A. Cudowska, Wydawnictwo Transhumana, Białystok 2011.

Pater R., *W poszukiwaniu standardów edukacji muzealnej*, „Muzealnictwo”, (2012)53.

Pazzini K.J., *Gegenständlichkeit und sinnliche Erfahrung als Erziehungsmoment*, [w:] H. Liebich, W. Zacharias, *Vom Umgang mit den Dingen. Auf dem Weg zum Kinder- und Jugendmuseums. Ein Reader zur Museumspädagogik heute*, München 1987.

Popczyk M., *Muzeum sztuki. Od Luwru do Bilbao*, Muzeum Śląskie, Katowice 2006.

Popp M., *Kindermuseen in den USA*, Nürnberg 1993.

Popp M., *Stellungnahme des „Bundesverbandes der deutschen Kinder- und Jugendmuseen“ zur PISA-Studie*, Bundesverband der deutschen Kinder- und Jugendmuseen e.V., Nürnberg, am 20. Jan. 2002.

Schwan S., *Lernen und Wissenserwerb in Museum*, [w:] H. Kunz-Ott, S. Kudorfer, T. Weber, *Kulturelle Bildung im Museum*, Bielefeld 2009.

Skutnik J., *Rodziny w muzeum – wybrane obszary analizy*, <http://www.edukacjamuzealna.pl/artykuly.aspx?o=4795> (dostęp: 12.11.2013).

Szeląg P., *Wprowadzenie do historii edukacji muzealnej w Polsce*, [w:] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, red. M. Szeląg, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów: Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2012.

Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.

Wenschenfelder K., Zacharias W., *Handbuch Museumspädagogik, Orientierung und Methoden für die Praxis*, Schwann, Düsseldorf 1981.

Zacharias W., *Initiative und Innovation Kinder- und Jugendmuseum. Auf dem Weg zu einem neuen Kinder und Jugendkulturort in der Stadt*, [w:] H.J., Glinka, *Kulturelle und politische Partizipation von Kinder: Interessenvertretung und Kulturarbeit für und durch Kinder*, DJI, Deutsches Jugendinstitut, München 1999.

Zacharias W., *Kulturpädagogik. Kulturelle Jugendbildung. Eine Einführung*, Leske-Budrich, Opladen 2001.

Zacharias W., *Zeitphänomen Musealisierung: das Verschwinden der Gegenwart und die Konstruktion der Erinnerung*, München 1990.

Streszczenie

Muzeum jest dzisiaj postrzegane jako alternatywne miejsce dla edukacji szkolnej. Wypracowane metody upowszechniania i udostępniania zbiorów odnoszą się w znacznej mierze do teorii uczenia się Johna Deweya, Jeana Piageta, Jeromego Brunera, Marii Montessori, Davida Kolba czy Howarda Gardniera. Współczesna edukacja muzealna dzieci polega na przyjaznym, relacyjnym uczeniu się w zorganizowanej i zaaranżowanej przestrzeni. Centrum stanowi człowiek i jego aktywność własna, metody pogładowe przeplatają się z możliwością dotykania obiektów, sprawdzania ich funkcji. Stosowane są edukacyjne metody prowadzące do odkrywania, odczytywania znaczeń i sensów. Współczesne muzea są również przestrzeniami otwartymi dla wielopokoleniowych, i zróżnicowanych grup uczących się. Rozwijają rodzaj krytycznej świadomości, umożliwiają udział w zbiorowych działaniach. Wpływając pośrednio na zmiany osobiste, stają przestrzeniami socjalizacji dla najmłodszych. Artykuł przedstawia problematykę alternatywnej edukacji najmłodszych w działaniach podejmowanych przez współczesne muzea. Nawiązując do rozwijających się w Europie i na świecie muzeów dla dzieci, prezentuje nowe praktyki edukacyjne w polskich muzeach.

Słowa kluczowe: edukacja muzealna, partycypacja, muzea dla dzieci/muzea dziecięce, metody aktywizujące, muzeum, edukacja estetyczna – artystyczna, edukacja kulturalna.

Museum education for children. Alternative spaces

Summary

Nowadays museums are considered as an alternative place for modern school education. Methods worked out to make the collections universal and easy available are mostly related to the “learning theories” by Jean Piaget, Jerome Bruner, Maria Montessori, David Kolb or Howard Gardner. Contemporary museum education bases on friendly, relaxing way of learning, placed in well-organized and specially arranged space. The man and his own activity are the centre, visual methods meet the possibility to touch the objects and to check their functions. There are educational methods leading to discover and to read meanings and senses. Present-day museums are also the room open for multigenerational and diversified groups of school-age students. Museums help to develop

a special kind of critical self-consciousness and allow to take part in collective activities. By influencing on personal changes museums become great socializing spaces for the youngest.

This article presents the aspects of alternative education of the youngest pupils as a part of modern museums' activities. According to "kids museums" evolving in Europe and worldwide, the article describes new educational forms in polish institutions.

Keywords: museum education, participation, museums for children/kids museums, activating methods, museum, artist-esthetic education, cultural education.

Adres do korespondencji:
e-mail: renata.pater@uj.edu.pl